

Hoe een verlangen naar zuiverheid tot de totale verlamming leidt: dat is de kern van Tom Lanoyes ‘Hamlet’. Voor het stuk der stukken scherpte hij zijn beste pen. ‘Shakespeare, dat is muziek zonder instrumenten.’

GEERT VAN DER SPEETEN

LANOYES LIEFDEVOLLE VERRAAD

AUTEUR ZET ‘HAMLET’ NAAR ZIJN HAND

‘Hamlet vs Hamlet’, het klinkt als de ultieme clash. Een affiche als van een boksmatch: de beroemde sombermans uit de wereldliteratuur neemt het op tegen zichzelf. Een schijngevecht op leven en dood. Zijn versus niet zijn. Handelen of dubben. Waarin verder mag meeklinken: een prins en student die zich afzet tegen de fouten van de oudere generatie, maar zelf weigert de fakkel over te nemen. En dat alles in een doortrapte, afbrokkelende wereld waarin iedereen elkaars woorden afuistert en wantrouwt. Tom Lanoye zet hoog in met zijn bewerking, die komende week in Amsterdam in première gaat. De regie is in handen van Guy Cassiers, die acteurs van zijn eigen Toneelhuis en van Toneelgroep Amsterdam samenbrengt. Veel inkt vloeide er al over de actrice die de ‘prins van Denemarken’ zal vertolken. Abke Harings androgyn, jeugdige uitstraling maakt haar geknipt voor de veelkantige ambigüiteit die Lanoye en Cassiers willen oproepen. Voor hen is *Hamlet* een stuk over jongvolwassenheid, over een jongman wiens verlangen naar zuiverheid uiteindelijk naar verstarring en besluiteloosheid voert. Lanoye heeft *Hamlet* sterk naar zijn hand gezet. Personages werden geschrapt, andere juist sterker geaccentueerd. Met ‘de geest

van Yorick’, de nar wiens schedel Hamlet over onze sterfelijkheid doet filosoferen, heeft hij zelfs een nieuw personage in het leven geroepen. Van elke repliek spat het taalmeesterschap. De vileine woorden waarmee Hamlet zijn Ophelia wandelen stuurt, zijn donker en schokkend. Lanoye heeft de veerkrachtige, soepele verzen in de vingers, na stukken als *Mamma Medea*, *Mefisto for ever* of *Bloed en rozen*. Intussen komen zijn drastische keuzes ook een stuk vertrouwder over. Dit keer viel in het repetitiehok geen uitval te noteren, zoals die van Els Dottermans in de aanloop naar *Ten oorlog*: ‘Lanoye, speel die brol van u voortaan maar zelf!’ **Zeventien jaar geleden bewerkte u al Shakespeares koningsdrama’s. ‘Ten oorlog’ ging de legende in. Wat is het verschil?** ‘De klacht die ik het meest over *Ten oorlog* hoorde, was dat het veel te weinig opgevoerd is. De monumentale herinnering werd groter dan de opvoering zelf. Natuurlijk durft niemand het stuk nu nog oppikken. Op alle mogelijke manieren was *Ten oorlog* een scharnier: voor Blauwe Maan-dag Cie, voor regisseur Luk Perceval, voor mezelf omdat ik er een echte leerschool aan had. *‘Hamlet vs Hamlet*’ vertoont veel parallellen met *Ten oorlog*. Toen vertrok ik van een adaptatie, vrij letterlijk, met voorzichtige retouches. Om te eindigen met een volledig

nieuw stuk. Zo ging het ook hier.’ ‘In *Ten oorlog* vind je een volledig palet aan taalregisters. Klassiek-archaisch, laatmiddeleeuws, het verbasterde Engels als taal van de cynische macht. Tot uiteindelijk de versvorm explodeert. Ook in *Hamlet vs Hamlet* heeft elk personage een moment waarop hij zijn verzen verliest.’ **Waarom blijft Shakespeare ons fascineren? Vanwege de mix van het platvloerse en het verhevene, zoals Luk Perceval het samenvatte?** ‘Dat zou ook wel eens de reden kunnen zijn waarom zijn stukken zo goed passen bij ons, Vlamingen.’ ‘Het is geen toeval, denk ik, dat Shakespeare tijdens de Romantiek herontdekt is. Naar onze normen is hij vrij modern: geen klassieke eenheid van plaats, tijd, etcetera. Hij brengt bovendien een analyse op vele fronten: maatschappelijk, politiek, existentieel. En dat ook nog eens in geniale poëzie.’ ‘Taal is de motor bij hem. Theatergezelschappen die in hun eigen woorden het verhaal van *Romeo en Julia* naspelen of die er een dansvoorstelling van maken, daar heb ik niets mee. Dan neem je de kern weg. Shakespeare schreef ultiem teksttheater, dat nog altijd ongelooflijk speelbaar is. Het klinkt als muziek zonder instrumenten.’ ‘Werkend aan Shakespeare, is mijn bewondering voor de vakman, de dichter en de dramaturg, torenhoog geworden. En tege-

lijk viel de bewondering voor het monument weg. In de koningsdrama’s zitten fragmenten waarvan je je afvraagt: zo slecht, zijn die wel van hem?’ **Hoe hebt u het dit keer aangepakt?** ‘Mijn werkwijze past in een Shakespeare-aanse traditie. Hij was zelf producent, scenarist, regisseur: een soort Francis Ford Coppola, die ook nog eens zelf meespeelde in zijn stukken.’ ‘Moderne theaterauteurs zoals Tsjechov, of bij ons Hugo Claus, schreven een nieuw werk en gaven dat aan een bevriend gezelschap of regisseur. Bij de première waren ze in het beste geval blij verrast. Maar vaker nog: geschokt.’ ‘Ik heb dat proces omgekeerd. Als schrijver maak ik deel uit van een team. Ik zit mee aan de architectentafel, samen met dramaturg en regisseur. Er liggen vragen voor als: wat is in deze tijd relevant om te vertellen? Wat is de politieke en maatschappelijke context van dit stuk? Wat is de interpretatie *tout court*? Daarom ben ik ook geen vertaler, maar een bewerker. Veel voorstellen wijs ik van de hand: ik moet er zelf ook iets in zien. Wat ik niet kan, is *Woyzeck* bewerken omdat een beroemde acteur die rol moet krijgen.’ ‘Als radertje in de toneelmachine, mag je als auteur ook niet te beroerd zijn om te retoucheren of nieuwe versies te schrijven. Je moet ook toestaan dat, zoals in *Hamlet vs Hamlet*, de doodgravers beginnen te improviseren in plaats van jouw vondsten uit

Tom Lanoye: ‘In de koningsdrama’s zitten fragmenten waarvan je je afvraagt: zo slecht, zijn die wel van Shakespeare?’ © Jimmy Kets

‘Als Johan Swinnen wil dat onze grote cultuurhuizen vlaggen-schepen van de natiestaat worden, dan laat ik er mij met plezier uittrappen’

te spreken. Wat ik lever, is een partituur waar men mee aan de slag gaat. Eisen dat elke komma gevolgd wordt, zoals de erven van Samuel Beckett dat doen, is niet meer van deze tijd.’ **U laat Hamlet aantreden in een universele arena. Concrete verwijzingen zijn geschrapt.** ‘Alleen Wittenberg, de universiteit van Hamlet, heb ik behouden. Ik wou die eerst nog vervangen door Blankenberge. Wat ik een prachtig woord vind: een berg die blank is, blijkt een duin waarop mensen gaan zonnen.’ ‘Maar Wittenberg is ook de universiteitsstad van Luther en dat ideeëngoed past uitstekend bij een stuk zonder God. Zulke verwijzingen kun je moeilijk omzetten of vertalen. Maar ze klinken indirect mee.’ ‘Verder moet een goede bewerking in de eerste plaats een respectloos, maar consistent verraad brengen. Liefdevol verraad, zegt maar.’ **Focussen op de psychologie van de adolescent betekent ook: andere sporen laten schieten. Gaat ‘Hamlet’ niet ook over de ondergang van het avondland, ‘the rotten state of Denmark’?** ‘Dat zit er bij ons ook in. *Hamlet vs Hamlet* draait om een generatieconflict, het gewicht

>>> Lees verder op blz. 6

De androgynie, jeugdige uitstraling maakt Abke Haring geknipt voor de ambigue Hamlet die Lanoye en Guy Cassiers willen oproepen. © Jan Versweyeld

>>> Vervolg van blz. 5

dat rust op de schouders van mensen die het moeten verderzetten. Hamlet en Laertes wijzen de wereld die hun wordt voorgeschoteld van de hand. Uit ultieme wraak besluiten ze om niet de volgende generatie te zijn.'

'Ik vind dat een zeer actueel thema. Kijk naar onze collectieve hysterie als het over jongeren gaat. De jeugd heeft het eeuwige leven. Jongeren appreciëren vandaag de wijsheid niet meer van wie ouder is. De jeugd is het model: zelfs mijn generatie probeert jonger te zijn dan ze is.' (lacht)

'Verder heeft Hamlet zichzelf wijsgemaakt dat het sluiten van compromissen verwerpelijk is. Dat is een duidelijke politieke keuze. Theaterpersonages die op voorhand apolitiek zijn, vind ik te makkelijk. Grote menselijke drama's spelen zich voor mij niet alleen af in familieruzies, maar ook in de politiek en hoe je macht vormgeeft.'

'Ten oorlog was een poëtisch theateressay over macht: wat doet de kroon met de persoon? Het centrale dilemma is dat je geen maatschappij hebt zonder machtsverdracht. Maar het blijft aantrekkelijk theatermateriaal dat ook als de macht bij één persoon verankerd zit, er een waaiër aan corrumperend opengaat. Eigen persoonlijkheidskenmerken spelen nu eenmaal een rol bij hoe macht wordt uitgeoefend. Dat is iets wat mij mateloos boeit.'

Het eigenlijke schrijven van een theatertekst: gaat dat snel?

'Ik lees mij altijd eerst in en vergelijk verschillende versies. Alleen al om te zien welke interpretaties openliggen. Het was een geschenk dat ik opnieuw student mocht spelen, zoals toen ik nog Germaanse studeerde. Maar er is zoveel literatuur voorhanden, dat je dat lezen op den duur wel moet staken.'

'In verzen schrijven is een bewuste keu-

ze. Dat het een harnas zou zijn voor de spelers: daar ben ik het niet mee eens. Voor acteurs die de cadans beheersen, biedt ze juist een grote vrijheid van interpretatie.' 'Daarnaast wil ik ook een wonderlijke, fantastische, wendbare taal laten horen. Het Nederlands is veel soepeler en klankrijker dan we onszelf wijsmaken. En ten slotte moet ook mijn eigen muziekje doorklinken. De gekunsteldheid van verzen mag geen barrière zijn om de inhoud rechtstreeks door te geven. Zoiets realiseren, komt neer op techniek. Dus ja: *to be or not be* in het Nederlands omzetten, doe je zoals een boer op zijn akker: spadesteek na spadesteek. Er waren verschillende versies nodig voor het helemaal goed zat.'

Als u de woorden opschrijft, hoort u dan acteurs die ze zeggen?

'Het helpt als je weet wie een rol gaat spelen. Maar net zoals bij mijn romans, is de eerste stem die van mijzelf. Ik probeer mijn teksten altijd zelf uit.'

U was in Zuid-Afrika toen de dood van Gerard Mortier bekendraakte. Het einde van een tijdperk?

'Gerard Mortier was een belangrijke figuur voor de kunstwereld, een nieuwe Diaghilev. Ik heb ook veel aan hem te danken. Na *Ten oorlog* stapte hij op mij toe met de woorden: dit brengen we naar Salzburg. Wat ook gebeurde.'

'Mortier vond ook dat je je niet in het defensief moest laten duwen als "linkse elite". Door de talrijke gesprekken met hem heb ik geen schrik meer om mijzelf kunstenaar te noemen.'

Valt er een leemte na Mortier en Jan Hoet?

'We hebben nog altijd intendanten met een grote drive, zoals Frie Laysen en bij de jonge generatie Jan Goossens van KVS. Je mag de taak van een intendant niet onderschatten.

‘De jeugd is tegenwoordig het model: zelfs mijn generatie probeert jonger te zijn dan ze is’

Ze moeten precies kunnen inschatten welke projecten belangrijk zijn op dit eigenste moment. Dat betekent ook: wie ze moet maken, en welke vrijheid ze moeten krijgen.'

Bij monde van Johan Swinnen heeft de N-VA zich intussen duidelijker geout over cultuur. Wat vindt u?

'Het interview met Johan Swinnen in deze krant heeft mij geschokt. Hoezo, de linkse culturo's moeten wel eens nadenken, zoals hij zegt? Wat hij voorop stelt, houdt het midden tussen een *douceurtje* en een dreigement: de grote huizen krijgen meer geld, maar ze moeten wel oppassen.'

'Ik heb er ook een probleem mee als Swinnen, als voorzitter van Het Toneelhuis, door zijn uitspraken de artistieke vrijheid van de organisatie in de weg dreigt te zetten. Autonomie wordt al te makkelijk in een verkeerd daglicht gesteld als het om kunst gaat. Net als het woord "elite". Of "kunstpaus", zoals voor Hoet of Mortier. Het is geen onschuldig woord, maar muilkorvend jargon voor iemand die zagezegd niet zou weten wat het volk wil.'

'Wat die autonomie betreft: wie mijn werk leest, kan moeilijk zeggen dat ik mij ergens autonoom boven de maatschappij zou verheffen. Als het punt is dat onze grote cultuurhuizen vlaggenschepen van de natiestaat moeten worden, en daarover dus moeten "nadenken", dan laat ik er mij met plezier uitrusten. Opportunistisch campagne voeren om minister van Cultuur te worden, doe je niet op mijn kap.'

'Hamlet vs Hamlet' gaat op 19 maart in première in de Stadsschouwburg in Amsterdam. Vanaf 26 maart in de Bourla in Antwerpen. De tekst van Tom Lanoye verscheen bij Prometheus.

TO BE OR NOT TO BE (MAAL DRIE)

Een bewerker is geen vertaler. Om dat te illustreren: drie Nederlandstalige versies van de beroemdste monoloog uit de theatergeschiedenis.

HAMLET

Vertaling Willy Courteaux (1966)

Te zijn of niet te zijn, dat is de vraag.
Is't eedler voor de geest, de slingerstenen
En pijlen van 't kwaadaardig lot te dullen,
Of 't zwaard te heffen tegen 'n zee van plagen
En door verzet te eindigen? Sterven – slapen –
Niets meer! – En weten dat die slaap het einde is
Van 't zieleleed en de ingeboren angsten
Die 't erfdeel zijn van 't vlees, 't ware een vervulling,
Waarvoor de mens mocht bidden. – Sterven, slapen;
Slapen! Wellicht ook dromen! – Ja, daar wringt het;
Want wat wij in die doodsslaap kunnen dromen,
Als wij van de aardse kwelling zijn bevrijd,
Dwingt ons tot aarzelen. Daar zit de schroom,
Die al die smart zo lang in 't leven houdt;
Want wie verdroeg der wereld hoon en gesels,
De dwang der machtigen, de smaad der trotsen,
Het minneleed, de traagheid van het recht,
De hoogmoed van 't gezag, en 't schimpen, dat
Verdienste van nietswaardigheid moet dulden,
Als hij zichzelf de rust verwerven kon
Met slechts een dolkstoot? Wie zou lasten dragen,
En kreunde en zweogde onder het levensjuk,
Als niet de angst voor wat na de dood komt,
Het onontdekte land uit welks gebied
Geen reiziger ooit keert, de wil ontwrichtte
En eerder 't huidig kwaad ons dulden deed
Dan vluchten naar een kwaad dat wij niet kennen?
Zo maakt het peinen lafaards van ons allen
En wordt de frisse tint van 't kloek besluit
Door 't zieke grauw der mijnering ontleurd,
En daden met een groot en schokkend doel,
Door dat gepieker van hun pad geleid.
Verliezen zo de naam van handling. – Stil,
De mooie Ophelia! Nimf, laat je gebed
Mijn zonden mee gedenken.

AMLETT

Bewerking Jan Decorte (2001)

tisof
tisi
daddist
slape
drome
sterreve
wadde
gedacht
vanniks
komt niks
tizal

HAMLET VS HAMLET

Vertaling en bewerking Tom Lanoye (2014)

Er zijn of niet? Er is geen vraag dan die.
Wat is het meest integer? In je geest
De pijl- en kogelregens te verdragen
Van ons uitzinnig lot? Ofwel, gewapend,
Een zee van catastrofes te bestormen
En in die stormloop om te komen... Sterven?
Slapen. Meer niet. Maar stel dat slaap volstaat
Om het gepieker en de duizend pijnen
Te staken die ons lichaam heeft geërfd –
Wie smeekt niet met vuur om zulk een kuur?
'Creperen? Slapen! Slapen? Soms ook 'dromen!'
Daar ligt de knoop. Al wat men, eens ontdekt
Van het rumoer van 't aards bestaan, kan dromen,
Zet aan tot nog meer twijfel. 'Peinen' is
Wat zo'n beproeving maakt van ons lang leven.
De haat en nijd van deze tijd – wie droeg ze?
Wie boog het hoofd voor onrecht van tirannen,
Voor traagheid en corruptie van ons recht,
De smaad van onaantastbare bankiers,
De arrogantie van de macht, de spot
Van parvenu's voor wat oprecht en echt is,
De plagen en de slagen van de liefde...
Wie droeg ze, als men ze kon delgen – zelf,
Met slechts de steek van slechts één mes? Men zweogt
En knarsend tandt een leven lang, als vee
Onder het juk – toch trekt men steeds die ploeg
'Uit angst voor 'iets', na afloop van de dood.
De dood? (lacht) Dat 'iets'?
Dat onontdekte continent, waaruit
Geen reiziger ooit keert, verlamt de wil.
Het leert ons van vrouwwde kwalen houden
En kwalen vrezen die we nog niet kennen.
Zo maakt ons denken van elk mens een lafaard...
De kwieke blos van vastberadenheid
Wordt bleek en broos, verteerd door ons getob.
De daad, gediend door vaart en energie,
Vertraagt eerst door een overdaad aan wikken,
Tot ze verzandt in lethargie. Maar zie?
Mooie Ophelia! Zo heel alleen?
En met een boek! U bent aan 't bidden, zeker?